

**Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н.К. Крупської
Науково-методичний відділ**

**Експеримент як метод оновлення
роботи бібліотек**

Методичні поради

Донецьк 2000

Соціальні та економічні перетворення в суспільстві викликали суттєві зміни в діяльності бібліотек. Бібліотеки змушені, з одного боку, вести напружений пошук додаткових джерел фінансування, аби вижити у складних економічних умовах, з іншого – застосовувати новий підхід до використання всіх форм і методів обслуговування, щоб поширити коло своїх читачів.

Бібліотечні практики знаходять нові прийоми, форми та методи обслуговування читачів в більшості випадків інтуїтивно і тому не застраховані від численних невдач та помилок. Проте є очевидним, що не можна сподіватися на зміни в бібліотечній практиці, доки бібліотечний працівник не буде щоденно вести професійний пошук, робити спроби, тобто експериментувати. Оволодіння методикою проведення експерименту допоможе бібліотекарям діяти більш ефективно і кваліфіковано.

Наукова література визначає бібліотечний експеримент як метод, що дозволяє вивчати бібліотечні об'єкти (читачів, бібліотечних працівників і т. ін.) шляхом активного, планомірного впливу на них, який піддається обліку, виявляє зв'язки, зміни, взаємозалежності, дає інші очікувані результати. Це творчий пошук нових, незнаних, більш доцільних та прогресивних прийомів, способів, методів впливу як на читача, так і на бібліотечний процес в цілому.

Перш ніж розпочати експеримент треба чітко визначити його типологічні ознаки.

В бібліотечній практиці відрізняють слідуєчі види експерименту.

За умовами проведення використовують **природний** та **лабораторний** експерименти.

Найбільш розповсюдженим є природний, який ще має назву **польовий**. При його проведенні об'єкт знаходиться у звичній обстановці. Експериментальну ситуацію створюють, змінюючи умови роботи, вводячи різні додаткові фактори, що допомагає виявити їх більшу чи меншу ефективність. Наведемо приклад: введення в бібліотеках плати за продовження терміну користування літературою. В даному випадку це – нова умова обслуговування читачів. Ефективність її застосування визначається зменшенням читацької заборгованості на літературу та відшкодованими на рахунок бібліотеки коштами.

Найбільш доказовим є **лабораторний** експеримент, який, як правило, проводиться в спеціальному приміщенні, в умовах, що дають можливість ізолювати об'єкти вивчення від впливу сторонніх факторів. В такому дослідженні беруть участь лише спеціально відібрані люди, що не заважає роботі бібліотеки в цілому. Наприклад, створення експериментальної школи інформаційної культури, де з певною групою читачів проводяться заняття, на яких вони осягають ази бібліографічного та інформаційного пошуку, в тому числі за допомогою нових інформаційних технологій і т. ін.

За характером логічної структури доказу гіпотези (припущення існування певного бібліотечного явища) відрізняють **паралельні** та **послідовні** експерименти.

В **паралельному** експерименті приймають участь одночасно дві групи: контрольна (на яку експериментатор не впливає) та експериментальна. Після експерименту результати в обох групах порівнюються.

В **послідовному** експерименті дослідному впливу підлягає одна й та сама експериментальна група, але результати вимірюються “до” та “після” проведення експерименту.

Довгий час в бібліотечних дослідженнях використовувався **констатуючий** експеримент як один з окремих методів вивчення реально існуючого досвіду, в тому числі й передового.

Але сьогодні найбільш популярним та продуктивним в бібліотекознавчих дослідженнях повинен стати **творчий** експеримент. Він складається з пошуку нових прийомів, способів, форм, методів роботи, націлених на підвищення якості обслуговування читачів в той час, коли вже відомі засоби роботи стають неефективними і потребують оновлення та модернізації.

Етапи проведення експерименту

При здійсненні експерименту треба пам'ятати, що це доволі складний, комплексний метод соціології, який має такі самі структурні ознаки, що й соціологічне дослідження взагалі (див.: “Організація соціологічних досліджень у бібліотеках: методичні поради”. – К., 1995; «Методика проведения социологических исследований в библиотеках». – Донецк, 1996).

Організація експерименту складається з кількох етапів:

- підготовчий (вивчення проблеми, теорії та історії питання, практичного досвіду, складання програми, підготовка бази дослідження, інструментарію);

- власне дослідно-експериментальна робота;

- підведення підсумків, аналіз результатів.

Найбільш складним на підготовчому етапі є розробка **програми** експерименту. Вона має доволі розширену структуру і містить в собі:

- визначення проблеми, яка потребує вирішення;

- завдання та робочі гіпотези експерименту (що необхідно виявити, виявити, перевірити, встановити, знайти, підтвердити, спростувати і т. ін.);

- об'єкти експерименту;

- зміст експерименту (його опис);

- тривалість експерименту;

- методи, інструментарій фіксації та контролю за ходом експерименту (спостереження, опитування, аналіз бібліотечної документації, статистичних даних і т. ін.).

При реалізації експерименту треба враховувати декілька моментів. На підготовчому етапі визначеться вид експерименту, бо саме від цього залежить подальший хід дослідження.

В ході експерименту проводиться чітка фіксація всіх контрольних показників як за кількісними, так і за якісними ознаками.

Останній етап починається з обрахування кількісних показників, складання статистичних таблиць. Здійснюється порівняльний аналіз як кількісних так і якісних показників, виявляються, які саме умови, фактори, процеси вплинули на результати експерименту. Дається практична оцінка

експерименту, робляться висновки (чи вирішені завдання, чи підтвержені гіпотези і т. ін.), оформлюється текстовий звіт за підсумками експерименту.

Процес побудови експерименту розглянемо на прикладі організації виставки-дискусії. За типологією це природний, послідовний, творчий експеримент.

1. Визначення проблемної ситуації. Книжкова виставка є однією з найбільш поширених форм обслуговування читачів. Але бібліотечні працівники спостерігають, що, не зважаючи на актуальність матеріалів, поданих на книжкових виставках, читачі не завжди звертають на них увагу, не проглядають видання de visu, книговидача виставленої літератури мінімальна. Проте в бесідах між собою, з бібліотекарем читачі торкаються тих тем, проблем, яким присвячені книжкові виставки. Це вказує на необхідність інноваційного підходу до організації та оформлення даної форми обслуговування читачів та експериментальної перевірки ефективності нововведення, у нашому випадку, виставки-дискусії.

2. Завдання та гіпотези експерименту.

Завдання: організувати книжкову виставку-дискусію, обравши одну з найбільш актуальних тем сьогодення.

Гіпотеза: виставка-дискусія повинна активізувати, зацікавити, привабити читачів, надати їм можливості висловити свою власну точку зору, розширити можливості їх спілкування, підвищити ефективність використання експонуємої літератури.

3. Зміст експерименту. Експеримент полягає в особливій методиці оформлення виставки-дискусії. Вона повинна бути не менш двох вертикально відокремлених частин, кожна з яких містить матеріали щодо існуючих, можливо, протирічаних точок зору на одну й ту ж проблему. Назва виставки повинна первісно мати полемічний характер. (Наприклад, “Чи повинна Україна брати кредити у МВФ?”, “Багатопартійність в Україні: заважає чи допомагає”, “Поруч зі мною – хворий на СНІД: відвернутись чи протягнути руку”, “Державна мова: українська чи українська і російська поруч” і т. ін.). Виставка може мати запрошення до дискусії: “Якщо Ви не байдужі до питання... висловіть свою думку”. Біля кожної частини виставки можна поставити урни для голосування, а посередині покласти “бюлетені” – (звичайні картки) голоси читачів. Цей процес можна зробити й більш наочним. В цьому випадку біля частин виставки треба покласти рейтингові листи “точок зору”, на них читачі повинні наклеювати фішки – голоси і вже безпосередньо бачити кількість своїх однодумців.

4. Об’єкт експерименту: всі категорії читачів бібліотеки.

5. Тривалість експерименту: на протязі місяця (вказати дату: з ___ до ___).

6. Методи контролю за ходом експерименту:

- спостереження;
- аналіз читацьких формулярів;
- опитування читачів;
- статистичний аналіз.

Хід експерименту: супроводжується процедурами контролю, зокрема, спостереженням за поведінкою читачів біля виставки-дискусії. Заміри до та

після експерименту проводяться за розробленими показниками ефективності: чи стали читачі частіше звертати увагу на книжкову виставку, як довго цікавляться її матеріалами (чи просто перегортають сторінки книг, чи уважно читають), як часто і саме які матеріали просять у бібліотекаря для більш детального ознайомлення, що висловлюють з приводу змісту матеріалів, як активно “голосують” за ту чи іншу думку і таке ін.

Підсумок результатів експерименту:

Проводиться цифровий порівняльний аналіз ефективності звичайної книжкової виставки та виставки-дискусії, складаються відповідні таблиці, дані яких обговорюються в текстовому звіті. В звіті обов’язково подається практичний результат експерименту: виставка-дискусія виявилася більш ефективною, ніж звичайна книжкова виставка, про що свідчать цифрові показники книговидачі, та показники активності читачів (дати порівняльний аналіз). Читачі проявили свою зацікавленість до проблеми та виказали інтерес до обговорення цього питання вже на інших масових заходах (диспуті, вечорі - дискусії, вечорі проблемних питань і т. ін.). Застосування методу експерименту може поширюватись на окремі ділянки роботи.

Зараз актуальною стає проблема створення в бібліотеках області за розпорядженням Голови Донецької обласної ради Центрів інформації з питань місцевого самоврядування. Ця робота практично для всіх бібліотечних закладів є експериментальною. Деякого досвіду вже набули центральні бібліотеки мм. Дружківки, Костянтинівки, Краматорська. При визначенні видових ознак експерименту саме для цих бібліотек це буде експеримент екс-пост-факто, який повинен пояснити вже отриманий результат. Для інших бібліотек – це констатуючий експеримент. Тому на першому етапі обов’язково треба вивчати існуючий передовий досвід, визначити, які процедури, процеси можливі для вживання експерименту в певній бібліотеці, а які – ні. Важливими умовами вдалого його проведення є налагоджена співпраця з органами місцевої влади, відповідна матеріально-технічна база, наявність комп’ютерної техніки. На початковому етапі треба скласти план організації та програму експериментального дослідження.

План і програма надаються в приблизному варіанті. Можна додати та розширити пункти в залежності від специфіки певної бібліотеки.

План експерименту

№№ п/п	Вид роботи	Термін виконання	Обсяг	Виконавець
1.	Отримання згоди відповідних органів влади про надання офіційної інформації в автоматизованому або друкованому вигляді			
2.	Обладнання робочих місць комп’ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням для прийому документів в автоматизованому режимі			

3.	Підготовка фахівців для роботи з комп'ютерною технікою			
4.	Побудова програми експериментального дослідження			
5.	Формування інформаційної бази даних за різними напрямками роботи органів місцевого самоврядування			
6.	Реклама роботи Центру інформації з питань місцевого самоврядування у засобах масової інформації			
7.	Фіксація бібліотечних показників під час функціонування Центру			
8.	Обрахування даних первинної соціологічної інформації, їх кількісний аналіз, складання статистичних таблиць.			
9.	Підготовка текстового звіту (аналіз якості роботи, практична значущість експерименту)			

Програма експерименту

1. Визначення проблеми.

Реформа місцевого самоврядування висунула нові вимоги до бібліотек. У листі Голови Донецької обласної ради головам виконкомів міських та районних рад сказано: “Виконуючи Закони України “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про бібліотеки та бібліотечну справу”, а також у відповідності з національною програмою державної підтримки місцевого самоврядування, пропонуємо провести роботу по організації Центрів інформації з питань місцевого самоврядування на базі центральних бібліотек міст та районів. З цією метою просимо сприяти надходженню в бібліотеки – інформаційні центри офіційних документів загального характеру центральних і міських органів влади в автоматизованому режимі або в друкованому вигляді, які містять офіційні матеріали, а також технічному переоснащенню інформаційних центрів”. Таким чином перед бібліотеками поставлене завдання експериментального вирішення означеної проблеми.

2. Завдання та робочі гіпотези експерименту.

Завдання: об'єднавши зусилля органів місцевої влади та бібліотек, організувати на базі останніх Центри інформації з питань місцевого самоврядування.

Гіпотеза: вище означений Центр повинен стати своєрідною зв'язуючою ланкою між населенням та органами влади, надати максимально повну інформацію про різні напрямки розвитку міста (району) шляхом ознайомлення громадян з офіційними документами, статистичними даними з різних сфер життя певної місцевості, розвитком її інфраструктури, інтелектуального

потенціалу і таке ін. Можливість отримання повної та достовірної інформації про дії місцевої влади сприятиме підвищенню інформованості населення і зменшенню соціальної напруженості у суспільстві. Це повинно спонукати місцеві органи влади до подальшої підтримки, поліпшення фінансування комплектування та розвитку матеріально-технічної бази бібліотек.

3. Зміст експерименту.

В основі експерименту – створення максимально повної бази даних з проблем місцевого самоврядування за допомогою комп'ютерних технологій (якщо це не дозволяє матеріальне забезпечення, можливо й друкованих джерел). Інформація збирається на електронних носіях за слідуючими напрямками (для прикладу використано досвід бібліотек м. Краматорська):

- місцеве самоврядування: стан, досвід, проблеми;
- про місцеві бюджети, податки, державну власність;
- статистичні дані з економіки, розвитку матеріально-технічних ресурсів міста (району);
- про соціально-культурні та освітні програми;
- про екологічний стан навколишнього середовища і про заходи його захисту;
- соціальний захист населення;
- зайнятість, біржа праці.

Ці напрями можна поширити.

Окремим напрямом діяльності Центру є підготовка, видання та розповсюдження інформаційного бюлетеня “Матеріали рішень міської ради”, за допомогою якого кожний зацікавлений громадянин має можливість ознайомитися безпосередньо з директивними документами, що приймаються місцевим депутатським корпусом.

Під час проведення спостереження та поточного аналізу роботи Центру у випадках виявлення окремих питань, що цікавлять населення та потребують роз'яснення, можна проводити зустрічі читачів з відповідними представниками органів влади для з'ясування конкретних проблем.

4. Об'єкти експерименту: читачі різних категорій

5. Тривалість експерименту: на протязі року (визначити дату з ___ до ___)

6. Методи фіксації та контролю:

- спостереження;
- опит читачів, населення, представників органів влади;
- статистичний аналіз.

У підсумку зауважимо, що використання методу експерименту може значно збагатити бібліотечну практику, тому треба звертатися до його вживання, не дивлячись на деяку складність організації та проведення. Експериментування – перспективний напрям роботи бібліотек у сучасних умовах їх розвитку.

Складач
Редактор
Відповідальний за випуск

А.А. Ладвинська
Ю.О. Лебедева
Н.П. Авдєєнко

Підписано до друку 20.12.2000 р.
Тираж: 60 прим. Зам. № _____
Комп'ютерний набір НМВ
Верстка виконана відділом автоматизації
ДОУНБ ім. Н.К. Крупської